

Séta a Rákóczi-úton

Beke András

Témavezető: Balázs Mihály

BME Doktori Iskola

2017

Székesfehérvár belvárosának sikátorai, kávézó-teraszai, Kotsis Iván bontásokkal létrehozott hangulatos terei a régmúlt tündöklésének érzetét ma is hordozzák. Itt sétálva érthetővé válik a városszerkezeti megfigyeléseken alapuló építészeti döntések sorozata. Kotsis Iván a második világháború előtti hat éves székesfehérvári működése során a belváros rendezése kapcsán mintegy urbanisztikai útkeresést folytatott. Szontágh Pál összefoglalója alapján Kotsis kisebb közterek megalkotásával, túlhangsúlyos, historizáló kupolabontásokkal és a modern építészet akkori (Kotsis sajátjának vallott) puritanizmusa helyett visszafogottabb, rekonstruált homlokzatokkal egységes szerkezetet és városképet adott a belvárosnak.¹ Ferkai András szerint: „a kisvárosi környezethez való illeszkedés, a régi épületek tipológiájának megértése jellemzi székesfehérvári épületeit”², Dr. Kubinszky Mihály pedig ugyanezt „példamutató épülettervezési munkásságnak” titulálja.³ Pamer Nóra szerint nem csupán pozitív hozadékaik vannak Kotsis működésének: „az egységesítés címén bontotta le az egyik legjobb szecessziós emlékünket, az egykori Deák áruház szép üvegkupoláját és megfosztotta az épületet minden stílussajátosságtól”⁴. Az egyszerűsítés Kotsis tanúsága szerint a gyorsabb életritmus következménye, a felesleges dolgok mellőzésével a figyelem a fontos dolgok felé fordul. „Ez a tömör gondolatmenet és a koncentráltásra való törekvés nyilvánul meg a mai kor építészetében is, ahol a végeredményben úgy az alapelrendezési, mint a külső formák tekintetében kifejezésre jutó egyszerűsége vezet, mert az egyszerűség keretében a lényegest mindig jobban ki lehet hangsúlyozni, mint a komplikáltban.”⁵

¹ (Szontágh 2003) p.22-46

² (Ferkai 1998) p.302

³ (Dr. Kubinszky 1978) p.153

⁴ (Pamer 2001) p.224

⁵ (Kotsis 1932)

A belvárosból az említett Deák-áruház (ma könyvesbolt) mellett elhaladva, balkéz felől lefedetlenül tátong a múlt: valaha a város életének, a Nemzet ünnepségeinek helyszínéül szolgáló *hely* (koronázó-templom) ma az idő vasfogának kiszolgáltatott kőrakás. A városlakók kerülgetni kényszerülnek a mélyedést; útban van. Menet (rohanás) közben letekintenek a fűvel benőtt *területre*: nem itt állnak meg, nem itt találkoznak, nem itt ünnepelnek.

A város életébe történő visszakapcsolásra nem sok esélyt sejtet a magaslat, mely megjelöli a látványt: Nemzeti Emlékhely. A romok megóvása céljából emelt könnyűszerkezetes esővédő lefedés elbontása óta (2013) nem tapasztalható érdemi változás a területen, pedig az idő sürget. Szemben a Lux Kálmán (és fia, Géza, 1938) tervezte mauzóleum őrzi Szent István király szarkofágját. Az árkados téglapépület méltó lezárása a kertnek, tömegével a városfalat idézi. A századfordulón azonban itt nem volt városfal. Természetesen nem kérhető számon ezen az egy épületen a város külső és belső területei közt tátongó éles váltás, de felmerül a gondolat: mivel városfalként jelenik meg a ház (telepítés, anyaghasználat, homlokzati kompozíció, átjáró stb.), így létével akár hozzájárulhatott a jelenlegi, szétszakadt állapot kialakulásához, annak ellenére, hogy e kontrasztot alapvetően a második világháború utáni újjáépítések, szanálások, építési tilalmak hozták létre.⁶

Ezen a ponton sejlik fel először a távolban a barát-apáca tetőfedés felett az *áruház*. Egyszerű formája, csillogó anyaga a különböző korok (itt legalább három) egymásra rakódását őrzi. A csukott szempillák mögött felsejlik a háborúban elpusztult (szőnyegbomba) zsinagóga emlékképe. A Dohány-utcai zsinagógával vetekedő méret és díszítettség helyén a szocializmus korának díszítettsége és mérete látszik. Közösségi funkció ma helyett közfunkció.

⁶ (Demeter 2007)

A sétányon *kifelé* haladunk. Balra a puszta köveket határoló, növényvel gazdagon futtatott téglakerítést és a mögötte nyújtózó gazdag növényvilágot elnézve vágy ébred az emberben, hogy a kerítés két oldalán lévő két területet egységként lássa. A téglafal mögötti püspöki kert burjánzása hívogató; nem világos, hogy a két kert miért nincs összekapcsolva, a hátsó miért is nem bejárható? A tematikus különbség persze érthető (szakrális-világi), de a városszerkezet bicsaklani látszik, ha a város mai használói igényeit tekintjük.

A belvárosból kifelé vezető út padló burkolata – hasonlóan az imént említett téri szituációhoz – zavaros. A romok által kijelölt alaprajz mentén sárgás, míg az egyéb helyeken szürkés térkő lefedéssel operáló mintázat javításai betonfelülettel történtek. Ezen foltozgatások esetlegességét, improvizatív jellegét erősíti a betonba nyomódott lábnyomok látványa: a hirtelenjében „odabetonozott” felület kötési idejét meg nem várva, a város idő előtt birtokba vette. Jelzés értékűek ezek a lábnyomok: a használat intenzitása a kötési idővel szemben is türelmetlen, így valószínűleg sebes tempóban volna jó a romterületet a városnak (vissza-) átadni. Például a romok visszatemetésével, vagy járható felülettel történő lefedésével.

Jobbra az irodaház-tömeg (Roth János, 1963) több, mint fél évszázada dacol a gravitációval. Bár vaskosnak hatnak az utcaszinten szabadon álló vasbeton oszlopai (a mai szem filigránabb tartószerkezethez szokott már), az utcasarok bejárható volta ma is üdítő téri helyzetet teremt.

A fedett-nyitott térből kitekintve különös védettség érzés keríti hatalmába az embert, ám inkább tovább haladásra mint maradásra készíti a nyomott légtérarány.

Az elemelt épület, a híd, és a romok kuszasága itt tetten érhető: az irodaház által teremtett átjárható sarok szituáció szándékát a romok nem hagyják érvényesülni. A mindkét törekvéstől függetlenül elhelyezett híd pedig egyiket sem igazán hozza helyzetbe. A romok így a híd és az irodaház közti, meglehetősen szűkös gödörben várják jobb sorsukat. A történeti szövetbe a hatvanas években érzékeny ötlettel elhelyezett épület ma nem találja a helyét, az idők egymásra rakódásával a figyelem – itt úgy látszik – nem tartotta a lépést.

A járófelület után a *magasba emelt tekintet* (jobbra-fel) figyelmes lesz a hangulatos teraszra, mely a térség feletti pozíciójával az embert kiemeli a hétköznapi burkolatproblémáiból. Visszatekintve a kávézó teraszáról, a romkert mintegy díszletté válik; az ég felette lebegő festett háttérként borul a *kertre*. Merthogy innen szemlélve a városi használatot nélkülöző emlékhely sokkal inkább kertként hullámszik tova.

Lezárása (a mauzóleum) az éles ellenfényben sötét, szép arányú tömegek addíciójaként zárja a kompozíciót. Ha zoomol az ember, nem a háttérben magasodó panelek tömbjeit, vagy az áruház homlokzatának cizellált sávját veszi be, sokkal meghatóbb a mauzóleum testének áttört pengéfalában nyugvó harangok lírai sziluettje. „Hangokat ad egy torony teste.”⁷

⁷ Pilinszky: Apokrif

A mauzóleumhoz érve a nagy kapu alatt az építészet időtlenségének gondolata reményt ad. Nem előre, inkább *felfelé tekint, újra*. A fal terében állva az ember maga is időtlennek, a kapuépítmény részének érzi magát. „A dolgok (bármilyen nagyságrendűek legyenek) nincsenek » benne « a térben, hanem ő bennük, belőlük van a tér.”⁸ - írja Székely János a jelenséget általánosságban a szobor terére értelmezve; megmagyarázva a furcsa, fal-szoborral történő eggyé válás jelenségét.

⁸ (Székely 1995)

Kitekintés.

Az 1956-os forradalom előtti időszakban politikai döntések következtében a város elvesztette korábbi jelentőségét: egyrészt „reakciónak” kiáltották ki a vallási életben betöltött központi szerepe miatt, másrészt Sztálinvárost kívánták erőltetetten fejleszteni a megyeszékhely helyett (tudatosan fejlesztett két központú megye).⁹ Ez például abban mutatkozott meg, hogy az infrastrukturális fejlesztés és lakásépítés mértéke messze alulmaradt a másik járási jogúvá emelt városénál (Dunaújváros), illetve, hogy a VÁTI által kidolgozott rendezési terv viszonylag későn, csak 1954-ben készül el. Az 1956-os eseményekben betöltött fontos szerepe után (Dunántúli Forradalmi Katonatanács létrehozása a Székesfehérvári Nemzeti Bizottság javaslatára) a város önszerveződő módon tudta képviselni saját érdekeit (pl.: Egyesült Munkástanács a városi ipari üzemek ügyeinek összehangolására), ennek következtében nem szenvedett sokkal nagyobb veszteségeket.

A háborús károk eltakarítása 50-52 körül indult csak meg; a lakótelepek építése erőltetett ütemben zajlott, rendezési terv nélkül, egyszerre több helyszínen. A külvárosok egy részét építési tilalommal halálra ítélték: míg nem értek oda a lakótelepépítéssel, addig nem volt szabad fejleszteni, újjáépíteni. Így történt ez pl. a Palotaváros, a Felsőváros és az Öreghegy esetében is; így a teljes szanálást gyakorlatilag a háborús romok eltakarításának álcázhatták, a Palotaváros esetében egész későn, a 80-as (!) években. A királyi várost munkásszállássá degradáló fejlesztések négy periódusban zajlottak. A Fehérvár Áruház 1978-ban, a harmadik periódus részeként készült el, a ma körülötte álló lakóépületek ekkor még nem készültek el.

⁹ (Demeter 2007)

A fal-szobor teréből kilépve a háromsávós körút és a körforgalom zaja várja a valamikori patak helyén az embert; múltba vágyódás romantikája kaphatja el egy pillanat erejéig. Balra szemben az egy emeletes, magas tetős házak - a valaha volt egységes beépítés emlékei - mögött a beton blokkház-sziluett zárja a láthatárt. Szemben a Rákóczi-út végeláthatatlan középfasorával, szögtörésével sugárútként viszi a tekintetet tova. A fasor egy messzi erdő csápjaként nyomul a civilizáció éles sarkai közt: nyújtózkodik, a lakókat hívja a természetbe vissza. Az *áruház* tömbjének innen csak egy része látszik; a szemközti járdán álló fák takarják a homlokzat többi részét. Ezek a fák nem részei fasornak; inkább staffázsnak, magányosnak hatnak.

Jobbra szemben a hatvanas években emelt, azóta rátétekkel átépített Alba-hotel emelkedik. Az eredeti épület szigorúan szerkesztett homlokzata a kor egységesített emberképét hordozta magán. Egy ablak – egy szoba. Mind ugyanakkora – mind ugyanolyan. Nem mintha a kortárs hotelszobák különbözőségükről lennének híresek; lehet, hogy nem is olyan nagy a különbség a két kor ember-felfogása közt? Természetesen lehet az is, hogy az épület maga nem hordozója egy adott politikai–gazdasági berendezkedésnek, csupán *emlékeink* hordozásának szerepére kárhoztatottak... De nem is az épület érdekel most minket, sokkal inkább az előtte lévő tér; vagy utca; vagy járda-bővület. Ez pedig több okból is: egyrészt itt állt valamikor a zsinagóga, mely a romkertből nyugatra néző látványt lezárta, másrészt jelenleg ez az a térrész, mely a belvárost a vizsgált *áruház* épülettel összeköti. Azaz jelenleg inkább elválasztja.

Átkelve az úttesten, a zsinagóga- emléktábla mellett, a korábbi hotel (ma irodaház) előtti definiálatlan utca-téren találja magát az ember. Utcának széles, térnek keskeny. Határoló elemei térfalnak alacsonyak, padkának magasak. A fák tovább szűkítik a teret, de pontszerű elhelyezésük nem menetirányt definiál. A földkirekesztések oldalán jó lenne leülni, de nem kínálkozik ülőke rajtuk. A kihelyezett padok nem túl hívogatók, elrendezésük épp ellene dolgozik a közösségi létnek: egymástól elfelé néznek. Valószínűleg jó lenne helyzetbe hozni ezt a kis teret / utcát, mert – amint az látható – a járókelők tétován megállnak (ha megállnak), majd tovasiet mindenki.

Másik oldalról nézve ez az a tér, mely az áruházat a belvárossal összeköt(het)i. Ha az *áruház* földszinti funkciói megváltozása nyomán az üveghomlokzatok a körben lévő terek felé megnyílnának (nem kirakattal, hanem nyitható üvegekkel, kávézóteraszokkal), akkor az áruház körül olyan minőségű városi élet alakulhatna ki, mint a belváros utcácskáiban. Ehhez áldásos lenne az áruház területét a belváros köztérhálózatába kapcsolni; ennek a feladatnak abszolválására pedig ez az összekötő út/tér hívatott.

Vissza- felnézve a valamikori alba hotel függönyfalán a mauzóleum torz képe rajzolódik ki. Szegényes vígaszként ér a felfedezés: a rossz épületen nem sokat segít a jó környezet. A *feltekintés* aktusa viszont – úgy tűnik – elnyeri méltó jutalmát.

Tovább haladva az alumínium homlokzat teljes valójában tárulkozik fel. Zárt tömbje üveghomlokzat felett lebeg, előtte arányos méretű, lepusztult burkolatú köztér. Ha a homlokzat tiszta lenne, és a környezet rendbe kapná magát, könnyedén szerethető hely kereteként láthatnánk.

Tömegaránya különállást mutat, bizonytalanságot kelt. A panelházak függőlegeseivel szembeni vízszintes arányú tömb bár magasabb, mint a körülötte lévő magas tetős lakóházak, első látásra ez nem térképezhető fel könnyen. Homlokzatának struktúrája sem segít: a burkolat elrejtí az emeleti szintek tagolását (nincsenek „ablakok”), a földszint magassága elsőre zavarba ejtően alacsonynak hat (annak ellenére, hogy a szintmagassága 5,20 m). Innen nézve inkább tárgy-szerű, mint épület szerű; tárgynak nagy, épületnek tárgy.

Az *áruház* megépülésekor (1978) parkoló terület volt ez a tér, kis üvegdobozokkal – vitrinekkel, melyek a mai kirakat szerepét töltötték be. Így a földszinti üvegezés nem kirakat volt, hanem az építész (Simon Ferenc) koncepciója szerint be lehetett látni a földszint mélyére. Szemben még állt egy háromszintes lakóház, a terveken bontandóként feltüntetve, az *áruház* bejárata pedig a külső sarokról nyílt. A bontás azóta megtörtént. Ami viszont nem történt meg, az az elkerített (építési területnek ható) üzemi terület és a mögötte lévő tűzfal kezelése. Az útban lévő épület bontása lezajlott, a városi szövet elvarrása nem.

A belsőben a mozgólépcső terein kívül nincsenek egybe nyitva egymás feletti terek. Vélhetően azért, mert ezt a tervezési segédlet előírta.¹⁰ Mi is valójában ez az épület? Elavult gépészet, tovább terhelhetetlen tartószerkezet (9 m-es fesztávú alul bordás födémrendszer, a LAKÓTERV által ajánlott két rendszer közül az egyik). Továbbá egy üvegfal és egy ma is erős, kiszellőztetett, eltartott alumínium homlokzatburkolat, melyet leszámítva különösebb értéket szem nem lát benne. Az izgalmasan megalkotott kettős lépcső rendszer, mely elválasztja a dolgozói és a vásárlói forgalmat, valójában láthatatlan, így az épület másik fő értéke rejtve marad.

A földszinten élelmiszer és könyvesbolt, a felső két szinten kínai ruhabolt foglal helyet ma benne. A terek nyomottnak, a fények barátságtalannak hatnak. A belsőépítészet átalakításakor az építész (Sugár Péter, 2000) emelkedett koncepciója az álmennyezet ugrálásáról, a különböző használati terek definiálásáról valamint a züllött tárgyak sokasága és szaga (egész jellegzetes szagot érez az elsőn és a másodikon), mely a jelenléthez párosul erős ellentmondásban áll. A tervezett és a valós szembenállása ez. Eszünkbe juthat Janáky Istvánnak az IKV épületről írt szövegében megfogalmazott, a tervezett és a használt épület közt tátongó feszültség.¹¹ A leírás végén a megállapítás: „ez a társadalom elhagyta egész saját magát”. Az áruház belső tereinek élménye kapcsán nem merül fel az emberben, hogy azóta bárki (pl. a társadalom) megtalálta volna magát.

¹⁰ „Nagyüzlet, áruház emeletsorai födémáttöréssel össze is nyithatók; az áttörés nyílásmérete legalább fele legyen az áttöréssel egyesített ürmagasságnak. E nyíláson és a díszlépcsőn kívül más nyitott összekapcsolást létesíteni nem szabad.” (Szabó 1961)

¹¹ (Janáky 1981) – Lásd mellékletben!

Kijöve az épületből, a belvárosra tekintünk vissza. A látvány innen is szép; de milyen szép lehet(ne) az *áruház* tetejéről! Az 1950-es évektől a háborús újjáépítés jegyében az évszázadokon át fejlődő, sugaras rendszerű városszerkezet teljesen megsemmisült, a várfalon belül megmaradt (az 1940-es terv óta védett) óváros köré lakótelepek épületek, melyek építése minden hagyományt, városszerkezeti folytonosságot figyelmen kívül hagyott, felülírt. Annak ellenére, hogy a tervezett 18 emeletes belváros közeli lakóházak építése csupán terv maradt¹², az évszázados város-sziluett szépsége¹³ odalett.

Ezt a látványt szép lenne visszaadni a városnak, legalább egy ponton újra hozzáférhetővé tenni. Az áruház városi pozíciója és tetőmagassága alkalmassá teszi egy ilyen kilátó pont létrehozására.

¹² (Borostyánkői 1972)

¹³ (Fitz 1957) p.28-29, 35

A sugárúton végig az alu-homlokzat alatt haladunk. Az épület mellett az esővédelemtől és a kirakat-bábuktól eltekintve mást nem kapunk tőle. Ez persze általános esetben nem lenne baj, de a földszinti nagyarányú üvegfelület, és a széles járda okot adhatna arra, hogy a külső és a belső közti kapcsolat sokkal intenzívebb legyen. Vizuálisan és fizikailag egyaránt.

Az út túloldalán lévő panelházak létezése az út középtengelyére telepített fasor miatt (nyáron) nem annyira érzékelhető. Azok inkább a romkert területe mellett sétálva koronázzák a láthatárt.

A kilencvenes évek bővítése az *áruház* „hátlját” teremtette meg. A korábbi elegáns, körüljárható koncepcióval (mely szerint a zárt, míves alumíniumtömb az átlátható üvegfelülettel határolt terek felett lebeg) élesen szembe helyezkedő bővítmény anyagában (alumínium) bár emlékeztet a fő tömeg burkolatára (de a csarnoképületek burkolatára emlékeztet inkább), formájában (íves tömegforma) teljesen eltér tőle. Nemhogy szerves egységről nem beszélhetünk tehát, de a koncepció ellenében történt lépésként kell értelmezzük. A bővítmény bontásával az épület a „hátsó” parkolóterület felé is teljes értékű homlokzattal nyithatna; ez a döntés az épület méretét, léptékét tekintve jótékony hatású volna. Ebben az esetben – a tágabb összefüggést vizsgálva – a belvárosból induló gyalogos útvonalnak nem a végét jelentené az *áruház*, csupán egy állomását: a gyalogos útvonal a város külseje felé tovább haladhatna – akár az épület belsejében. Egy ilyen váltás hasonló ahhoz, ahogy egy fejpályaudvar átmenő pályaudvarrá válik (pl: Berlin Hauptbahnhof).

Hasonló a helyzet az épület egy periódussal előbbi tovább építésének eredményével (80-as évek), a hátsó, egy szintes bővítménnyel. Azonban ez a hozzáépítés a körül járhatóságot, a felül alumínium, alul belátható üveg koncepciót és magát a homlokzati panelek formáját, méretét és anyagát is hozza. Bár a ház jóval kompaktabbnak tűnik az eredeti terveken (ott bővületek nélkül szerepel), ezek a bővítések mégis az eredeti koncepció tovább írásának tekinthetők. Bontásuk mellett mégis több nyomós érv sorakozik: (1) a ház kompaktsága, kevésbé terjengős volta előnyt jelentene az épület megítélésekor, valamint (2) az *áruház*tól dél-nyugati irányban épült lakóépületek közelsége feloldódna, és a hátsó gyalogos surranó-útvonal egészségesebb térarányokkal rendelkező közterület lehetne. Ha ehhez elképzeljük, hogy az áruház alsó szintjén kültéri teraszokkal megtámogatott kávézók kapnak helyet, igazán hangulatos világ képe tárulhat elénk.

Az *áruház* tömege, a hátulsó surranó gyalogösvényről, alkonyati fényben. Az ég kékjével összefotózva kortárs épület részletének tűnhet a mai szem számára is. Mivel környezetére nem sok tekintettel viseltet, megengedhető egy pillanatra a környezet kitakarása. Szemeinket felfelé emelve láthatjuk (igazán) szépnek. Ebből a felfedezésből egyrészt következhet az, hogy kijelentjük: az épület a környezetére tekintet nélkül, kapcsolatokat nem nagyon keresve éli a maga elzárkózó életét, és elkönnyelve a környezet alapvetéseinek győzelmét, az épület bonthatóságát, és a helyére érzékenyebben kerülő beépítést volna érdemes elkezdni tárgyalni.

Számomra azonban ennek a fordítottja erőteljesebben következik az égre emelt tekintet felfedezéséből: az épület szépsége örzendő, és a környezet az, ami alakításra vár. Sokkal inkább az épület környezetében lévő terek (előtte lévő köztér, feltöltést szolgáló parkoló, hátsó parkolóterület) anyagok (padlóburkolatok, ülőfelületek, szegélyek stb.) és köztéri tárgyak (üzlet-bódék, zászlórudak, hirdető táblák, feliratok, árnyékolók, biciklitárolók stb.) leromlott állapota, tervezetlen volta miatt áll magában az égből pottyant ékszerdoboz.

Az eredeti helyszínrajzot elnézve is inkább erre a következtetésre juthatunk: azon bontandó épületek és áruház bővítés (hátrafelé, a mostani parkoló területén) látható csupán, környezetrendezési terv nem készült. A környezet szorul tehát felülbírálásra, átépítésre; az *áruház* helyzetbe hozásával (említett bővítmények bontása) kifejthető az égre emelt tekintet által megtalálható szépség.

Melléklet

Idézet Janáky István: Egy műtárgy megközelítése c. szövegéből

„65 A saját oldalukon ott volt ábrándjuk, hogy épületük majd vezérlője, bölcsője lesz egy egészséges tárgyi elrendeződésnek, amelyet a használók mint bajtársak szorgalmaznak. Áhítózó naivitással számítottak arra a köznépre, amely a népművészetet, a nagy stílusok közrendű produkcióit, a külvárosi építészet bűbájosságát létrehozta. A másik oldalon azonban

66 ott rémítgette őket a használók gunyoros gonoszságnak tűnő nyeglesége.

67 A spontánság helyett igénytelenséget és az ennek moslékából táplálkozó zűrzavart,

...

70 De aztán – tovább nézelődve – inkább az a sejtés erősödött bennük, hogy ezek az emberek elhagyatottak.

71 Elhagyta őket a lélektelen hatalom, el annak bávatag figurái (pl. az értelmiség...) és végül is ez a társadalom elhagyta egész saját magát...”

(Janáky 1981)

Bibliográfia

Szabó, György. *Tervezési Irányelvek, Üzlet, üzletház, áruház*. Budapest:ÉM. Építésügyi Dokumentációs Iroda, 1961.

Demeter, Zsófia. *Szabadpart*. 2007. http://www.szabad-part.hu/33/33_tarstud_demeter.htm#1 (accessed 12 01, 2016).

Szontagh, Pál. *Kotsis Iván*. Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2003.

Dr. Kubinszky, Mihály. *Modern építészeti lexikon*. Budapest: Műszaki könyvkiadó, 1978.

Székely, János. *A valódi világ*. Budapest: Osiris, 1995.

Borostyánkői, László. *Magasház beruházási program*. Székesfehérvár: LAKÓTERV - Székesfehérvár Megyei Jogú Város levéltára, 1972.

Ferkai, András. "Építészet a két világháború között." In *Magyarország építészetének története*, by József Sisa and Wieberson Dora, 302. Budapest: Vince kiadó, 1998.

Fitz, Jenő. *Székesfehérvár*. Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1957.

Janáky, István. "Egy műtárgy megközelítése." *Mozgó világ*, 1981.

Kotsis, Iván. "A modern építészet - kézirat." *Szabadegyetemi előadások az Ásványtani Intézetben*. Budapest: Kotsis, Iván, 1932.

Meggyesi, Tamás. "Promenadológia." *Régi-Új Magyar Építőművészet - Utóirat (MÉSZ)*, XII 2012.

Meggyesi, Tamás. "Promenadológia, a séta költészete az urbanisztikában." *Régi-Új Magyar Építőművészet (MÉSZ)*, 2016: 57.

Molnár, Tibor. *Volt városi főmérnök emlékei az 1910-1980. évek Székesfehérvárára*. Székesfehérvár: kézirat, Szent István Király Múzeum könyvtára, 1986.

Möcsényi, Mihály. "A táj és a zöldfelület fogalmi problémái a tájrendezés nézőpontjából." In *Településtudományi közlemények 21*, 66-67.

Onfray, Michel. *Az utazás elmélete*. Budapest: Orpheusz Kiadó, 2011.

Pamer, Nóra. *Magyar építészet a két világháború között*. Budapest: Terc kiadó , 2001.